

Українські землі
в другій
половині XVIII
ст.

Логіка викладу

1. Гетьманування К.Розумовського. Діяльність Другої Малоросійської колегії.
2. Скасування козацького устрою на Слобожанщині.
3. Ліквідація Запорозької Січі. Ліквідація автономного устрою Гетьманщини.
4. Заселення Південної України. Гайдамацький та опришківський рухи.
5. Зміни в політичному становищі Правобережної України та західноукраїнських земель після поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.).
6. Реформи Марії Терезії та Йосифа II та українські землі.
7. Розвиток культури, науки, освіти.

Кирило Розумовський (1734-64)

- Столиця – м.Глухів
- Судова реформа: шляхетські, земські та підкоморські суди.
- Поділив Гетьманщину на 20 повітів.
- Генеральні старшинські зібрання – прототип парламенту.

10 листопада 1764 р. вийшов царський указ про ліквідацію гетьманської влади в Україні

Історичне значення Гетьманщини

Проіснувала 115 років і відіграла важливу роль у формуванні української держави

Захистила український народ від асиміляції, експлуатації та національно-релігійних утисків із боку польської влади

Незважаючи на втручання російських чиновників, ключові посади в Гетьманщині обіймали саме українці

Створила умови для остаточного становлення українського народу, розвитку його мови й культури

Чимало нащадків козацької старшини стали видатними українським діячами, які продовжили боротьбу за відновлення української державності

Адміністративно-територіальний поділ Запоріжжя на паланки

Друга Малоросійська колегія (1764-1786)

Очільник: *П. Румянцев.*

Основні заходи:

1. Відмінено полковий устрій.
2. Генеральний опис Малоросії – поширення на Україну російського законодавства.
- 3. 1783 р.** – за імператорським указом остаточно закріпачено селян.
- 4. 1775 р.** – остаточно ліквідація Січі.
5. 1785 р. – «Жалувана грамота дворянству»: українська старшина зрівнювалась у правах з російською.

Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст.

Мета	Посилення Росією політичних та економічних позицій у Північному Причорномор'ї, на Балканах, у країнах Близького та Середнього Сходу
Війни	1768—1774 рр.; 1787—1791 рр.
Угоди	<p><i>Кючук-Кайнарджійський мир 1774 р.:</i> Росія приєднала українські землі в межах річки Дніпра й Південного Бугу до узбережжя Чорного моря, частину морського узбережжя з фортецями Керч, Єнікале, Кінбурн, Азов, здобула вихід до Чорного моря</p> <p><i>Ясський мир 1791 р.:</i> Росія приєднала землі між Південним Бугом і Дністром із фортецею Очаків</p>
Наслідки	<p>Посилена присутність Росії на півдні України.</p> <p>Зникла потреба в Запорозькій Січі, що була ліквідована в 1775 р. 1783 р. — включення Кримського ханства до складу Російської імперії.</p> <p>Масове переселення людей на південь України, заснування Одеси, Катеринослава, Маріуполя, Миколаєва, Севастополя тощо.</p> <p>Швидкий економічний розвиток південних українських земель.</p> <p>1796 р. — запровадження кріпацтва на південних землях України</p>

■ Історична доля нащадків запорозьких козаків

Запорозька Січ

Задунайська Січ
(1785—1828 рр.)

Османська імперія

Чорноморське (з 1860 р.— Кубанське)
козацьке військо (1788—1920 рр.)

Усть-Дунайське (Буджацьке)
козацьке військо (1807 р.)

Азовське козацьке військо
(1831—1864 рр.)

Дунайське (з 1856 р.— Новоросійське)
козацьке військо (1828—1868 рр.)

Російська імперія

**Національно-визвольна боротьба в Правобережній Україні
другої половини XVIII ст.**

Характеристика	Гайдамацький рух	Опришківський рух
Перша згадка	1717 р.	1529 р.
Назва	<i>Гайдамак</i> — від тур. <i>haydamak</i> — «розбійник»	<i>Опришки</i> — від латин. <i>oppressor</i> — «знищувач», «порушник»
Територія	Брацлавщина, Поділля, Волинь, Уманьщина, Київщина	Прикарпаття, Закарпаття, Буковина
Учасники	Селяни, козаки, наймити, міщани-ремісники, збіднілі шляхтичі. Січ надавала військову й матеріальну допомогу	Безземельне й малоземельне селянство, міська біднота
Тактика	Грабували панські маєтки, знищували шляхту й католицьке духовництво, єврейських лихварів та орендарів. Награбоване добро ділили між собою та роздавали селянам. Часто проводили спільні операції	
Основні хвилі	<p><i>1734—1738 рр.</i> — повстання під проводом козацького полковника Верлана.</p> <p><i>1741—1748 рр.</i> — повстання під проводом Г. Голого.</p> <p><i>1750 р.</i> — повстання під проводом О. Ляха, М. Мамаю, М. Сухого тощо.</p> <p><i>1768—1769 рр.</i> — повстання під проводом М. Залізняка та І. Гонти під назвою <i>Коліїщина</i> (від «колій» — «м'ясник»)</p>	<p><i>1648 р.</i> — повстання під проводом С. Височана.</p> <p><i>1700—1737 рр.</i> — діяльність окремих загонів.</p> <p><i>1738—1745 рр.</i> — повстання під проводом <i>О. Довбуша</i>.</p> <p><i>1745—1759 рр.</i> — боротьба соратників О. Довбуша.</p> <p><i>Кінець XVIII ст.</i> — повстання під проводом В. Баюрака та І. Бойчука</p>
Історичне значення	Послаблення позицій польської влади на українських землях	

Іван
Гонта

Олекса
Довбуш

Максим
Залізняк

■ Поділи Речі Посполитої та українські землі

Дата	Територіальні надбання держав-учасниць		
	Австрія	Пруссія	Росія
1772 р.	Руське (без Холмщини), Белзьке, західні частини Волинського і Подільського воєводств	Територія Помор'я без Гданська	Латгалія і частина Східної Білорусії
1793 р.	—	Гданськ, Торунь і значна частина Великої Польщі	Правобережна Україна і Центральна частина Білорусії
1795 р.	Малопольські землі з Любліном і Краковом	Основна частина Великої Польщі з Варшавою	Західна Волинь, Західна Білорусія, Литва і Курляндія
Усього, у %: територія населення	18 32	20 23	62 45

Наслідки:

- Припинення існування Польської держави.
- Українські землі (крім Галичини, Буковини та Закарпаття) опинились під владою Російської імперії.

Зміни в становищі правобережних і західноукраїнських земель у складі австрійської монархії Габсбургів і Російської імперії

Правобережна Україна

- Запровадження російською владою поділу на губернії, що не мали чітко визначених меж і не враховували специфічних особливостей окремих регіонів Правобережжя
- Державною мовою визнавалася російська. Діловодство велося польською і російською мовами
- Поширення на шляхту і магнатів дії Жалуваної грамоти дворянства, яка гарантувала збереження їхніх прав і привілеїв. Створювалися нові органи управління і суду, але залишалися у силі польські закони. Головні посади в судах і адміністративних установах посіли російські чиновники. Землі, конфісковані в католицької церкви і опозиційної шляхти, надавалися російській знаті

Західна Україна

- Західноукраїнські землі австрійська влада штучно об'єднала з польськими землями в новоутворену адміністративну одиницю — Королівство Галичини і Лодомерії
- Державною мовою визнавалася німецька. Крім того, у діловодстві допускалися польська і латинська мови
- Поширення на приєднані землі загальноімперського управління. Зберігалися права і привілеї магнатів, шляхти і католицького духовенства. Активний процес онімечування всього адміністративного апарату, що перейшов до австрійських чиновників. Ліквідація повітових шляхетських сеймів і створення єдиного крайового станового сейму магнатів, шляхти і католицького духовенства

Реформи Марії-Терезії та

Йосифа II

- 1. Адміністративна:** поділ королівства Галіції та Лодомерії на округи, замість польських встановлено загальноімперські закони.
- 2. Аграрна:** складено «Інвентарі» з чітким розмежуванням податків; 1789 р. – скасовано панщину (після смерті Йосифа відновлено).
- 3. Релігійна:** урівняно в правах уніатську й католицьку церкви.
- 4. Освітня:** створено мережу початкових україномовних шкіл

Наслідки реформ

- Політична модернізація краю.
- Посилення німецького впливу.
- Згортання реформ після смерті Йосифа II протягом першої половини XIX ст. його наступниками

■ Особливості розвитку української культури в другій половині XVIII ст.

Основні особливості

- Продовження царським урядом політики, спрямованої на подальше обмеження, а потім ліквідацію всіх органів і установ Гетьманщини
- Вплив ідей західноєвропейського Просвітництва. Поступова заміна в останній третині XVIII ст. стилю бароко раннім класицизмом
- Відтік інтелектуальної еліти з України внаслідок політики царського уряду, спрямованої на перетворення Гетьманщини на звичайну імперську провінцію
- Наприкінці XVIII ст. більшість українських земель опинилися під владою Росії, політика якої стала визначальною для культурного розвитку цих земель
- Насильницька русифікація України
- Необхідність розв'язання практичних потреб суспільного розвитку спричинила зростання значення освіти і науки
- Переорієнтація напрямку культурного впливу між Україною і Росією: якщо раніше європеїзована українська культура сприяла розвитку духовного життя російського суспільства, то відтепер українська культура дедалі більше зазнавала впливу російської культури, яка поступово набула роль панівної